



MERSİN ÜNİVERSİTESİ KILIKIA ARKEOLOJİSİNİ ARAŞTIRMA MERKEZİ
MERSIN UNIVERSITY PUBLICATIONS OF THE RESEARCH CENTER OF CILICIAN ARCHAEOLOGY

KAAM
YAYINLARI

OLBA
XXI

(Ayrıbasım / Offprint)



MERSİN
2013

KAAM YAYINLARI
OLBA
XXI

© 2013 Mersin Üniversitesi/Türkiye
ISSN 1301 7667
Yayıncı Sertifika No: 14641

OLBA dergisi;
ARTS & HUMANITIES CITATION INDEX, EBSCO, PROQUEST
ve

TÜBİTAK-ULAKBİM Sosyal Bilimler Veri Tabanlarında taranmaktadır.

Alman Arkeoloji Enstitüsü'nün (DAI) Kısaltmalar Dizini'nde 'OLBA' şeklinde yer almaktadır.

OLBA dergisi hakemlidir ve Mayıs ayında olmak üzere, yılda bir kez basılmaktadır.
Published each year in May.

KAAM'ın izni olmadan OLBA'nın hiçbir bölümü kopya edilemez.

Alıntı yapılması durumunda dipnot ile referans gösterilmelidir.

It is not allowed to copy any section of OLBA without the permit of KAAM.

OLBA dergisinde makalesi yayımlanan her yazar, makalesinin baskı olarak ve elektronik ortamda yayımlanmasını kabul etmiş ve telif haklarını OLBA dergisine devretmiş sayılır.

Each author whose article is published in OLBA shall be considered to have accepted the article to be published in print version and electronically and thus have transferred the copyrights to the journal OLBA..

OLBA'ya gönderilen makaleler aşağıdaki web adresinde ve bu cildin giriş sayfalarında belirtilen formatlara uygun olduğu taktirde basılacaktır.

Articles should be written according the formats mentioned in the following web address.

Redaktion: Yrd. Doç. Dr. Deniz Kaplan

OLBA'nın yeni sayılarında yayımlanması istenen makaleler için yazışma adresi:
Correspondance addresses for sending articles to following volumes of OLBA:

Prof. Dr. Serra Durugönül
Mersin Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü
Çiftlikköy Kampüsü, 33342 Mersin - TURKEY

Diğer İletişim Adresleri
Other Correspondance Addresses

Tel: 00.90.324.361 00 01 (10 Lines) 4730 / 4734

Fax: 00.90.324.361 00 46

web mail: www.kaam.mersin.edu.tr

www.olba.mersin.edu.tr

e-mail: sdurugonul@gmail.com

kaam@mersin.edu.tr

Baskı / Printed

Matsis Matbaa Hizmetleri

Tevfikbey Mah. Dr. Ali Demir Cad. No: 51 Sefaköy / İstanbul

Tel: 00.90.212.624 21 11 www.matbaasistemleri.com

Sertifika No: 20706

Dağıtım / Distribution

Zero Prod. Ltd.

Tel: 00.90.212.244 75 21 Fax: 00.90.244 32 09

info@zerobooksonline.com www.zerobooksonline.com/eng



MERSİN ÜNİVERSİTESİ
KILIKIA ARKEOLOJİSİNİ ARAŞTIRMA MERKEZİ
(KAAM)
YAYINLARI-XXI

MERSIN UNIVERSITY
PUBLICATIONS OF THE RESEARCH CENTER OF
CILICIAN ARCHAEOLOGY
(KAAM)-XXI

Editör

Serra DURUGÖNÜL
Murat DURUKAN
Gunnar BRANDS

Bilim Kurulu

Prof. Dr. Serra DURUGÖNÜL
Prof. Dr. Haluk ABBASOĞLU
Prof. Dr. Tomris BAKIR
Prof. Dr. Sencer ŞAHİN
Prof. Dr. Erendiz ÖZBAYOĞLU
Prof. Dr. Susan ROTROFF
Prof. Dr. Marion MEYER



MERSİN
2013

İçindekiler/Contents

Asuman Çırak – Mustafa Tolga Çırak – Ahmet Cem Erkman <i>Kelenderis Halkının Diş ve Çene Paleopatolojileri</i> (<i>Paleopathological Analysis of Teeth and Jaws Obtained from Kelenderis Excavations</i>)	1
Okşan Başoğlu – Atakan Akçay – Pınar Gözlük Kırmızıoğlu Simge Gökkoyun – Tuğçe Şener <i>Diyarbakır/Aşağı Salat Höyüğü İskeletleri</i> (<i>The Skeletons of Diyarbakır/Aşağı Salat</i>)	27
Elif Koparal <i>Teos and Kyrbissos</i> (<i>Teos ve Kyrbissos</i>)	45
Ümit Aydınoğlu <i>Paslı: Dağlık Kilikia’da Bir Kırsal Yerleşimin Değişim Süreci</i> (<i>Paslı: The Process of Change of a Rural Settlement in Rough Cilicia</i>)	71
Emre Okan <i>Çeşme Müzesi’nde Bulunan Yayı Amphora Üzerine Düşünceler</i> (<i>Thoughts on the Churn Amphora Held in Çeşme Museum</i>)	101
Mehmet Tekocak – K. Levent Zoroğlu <i>Kelenderis’te Bulunan Bir Grup Roma Dönemi Ticari Amphorası ve Düşündürdükleri</i> (<i>A Group of Roman Transport Amphorae from Kelenderis and Some Thoughts on Them</i>)	109
Erkan Dündar <i>Roman Amphora Stamps from Patara</i> (<i>Patara’dan Roma Dönemi Amphora Mühürleri</i>)	141
Celal Şimşek – Bahadır Duman <i>Lycos Laodikeiası’ndan Bir Grup Yerel Üretim Kandil</i> (<i>A group of locally produced lamps from Laodikeia ad Lycum</i>)	151
Hatice Körsulu <i>Kappadokia Komanası Sigillataları</i> (<i>The Sigillata from Comana in Cappadocia</i>)	181

Julian Bennett	
<i>Agricultural Strategies and the Roman Military in Central Anatolia During the Early Imperial Period</i> (<i>Erken İmparatorluk Döneminde Orta Anadolu'da Tarımsal Stratejiler ve Roma Ordusu</i>)	315
Murat Durukan – Deniz Kaplan – Ercan Aşkın	
<i>Septimius Severus Döneminde Elaiussa Sebaste'nin Duraklaması, Korykos'un Yükselişi</i> (<i>Die Stagnation von Elaiussa Sebaste, der Aufstieg von Korykos zur Zeit des Septimius Severus</i>)	345
Dinçer Savaş Lenger	
<i>Salamis'e Atfedilen Makedon Krali Bronzlar Üzerine Bir Değerlendirme</i> (<i>An Evaluation of the Macedonian Royal Bronze Coins Which Have Been Attributed to Salamis</i>)	371
Ferit Baz – Selçuk Seçkin	
<i>Neue Grabinschriften aus Pylai in Bithynien</i> (<i>Bithynia'daki Pylai Kentinden Yeni Mezar Yazıtları</i>)	387
Elif Keser-Kayaalp	
<i>The Church of Virgin at Amida and the Martyrium at Constantia: Two Monumental Centralised Churches in Late Antique Northern Mesopotamia</i> (<i>Amida'daki Meryem Ana Kilisesi ve Constantia'daki Martyrium: Kuzey Mezopotamya'da Geç Antik Döneme Tarihlenen İki Anıtsal Mezar Kilise</i>)	405
Ayşe Aydın	
<i>Marmaris Müzesi'ndeki Ampullalar</i> (<i>The Ampullae at the Marmaris Museum</i>)	437
Hatice Özyurt-Özcan	
<i>Akyaka'daki Çatalçam Bazilikasına Ait Döşeme Mozaikleri</i> (<i>The Floor Mosaics of the Çatalçam Basilica in Akyaka</i>)	457
Corrigenda	489

MERSİN ÜNİVERSİTESİ
KILIKIA ARKEOLOJİSİNİ ARAŞTIRMA MERKEZİ
BİLİMSEL SÜRELİ YAYINI ‘OLBA’

Kapsam

Olba süreli yayını Mayıs ayında olmak üzere yılda bir kez basılır. Yayınlanması istenilen makalelerin en geç her yıl Kasım ayında gönderilmiş olması gerekmektedir.

1998 yılından bu yana basılan Olba; Küçükasya, Akdeniz bölgesi ve Orta-doğu’ya ilişkin orijinal sonuçlar içeren Antropoloji, Prehistorya, Protohistorya, Klasik Arkeoloji, Klasik Filoloji (ve Eskiçağ Dilleri ve Kültürleri), Eskiçağ Tarihi, Nüvizmatik ve Erken Hıristiyanlık Arkeolojisi alanlarında yazılmış makaleleri kapsamaktadır.

Yayın İlkeleri

1. a. Makaleler, Word ortamında yazılmış olmalıdır.
b. Metin 10 punto; özet, dipnot, katalog ve bibliyografya 9 punto olmak üzere, Times New Roman (PC ve Macintosh) harf karakteri kullanılmalıdır.
c. Dipnotlar her sayfanın altına verilmeli ve makalenin başından sonuna kadar sayısal süreklilik izlemelidir.
d. Metin içinde bulunan ara başlıklarda, küçük harf kullanılmalı ve koyu (bold) yazılmalıdır. Bunun dışındaki seçenekler (tümünün büyük harf yazılması, alt çizgi ya da italik) kullanılmamalıdır.
2. Noktalama (tireler) işaretlerinde dikkat edilecek hususlar:
a. Metin içinde her cümlelerin ortasındaki virgülden ve sonundaki noktadan sonra bir tab boşluk bırakılmalıdır.
b. Cümle içinde veya cümle sonunda yer alan dipnot numaralarının herbirisi noktalama (nokta veya virgül) işaretlerinden önce yer almalıdır.
c. Metin içinde yer alan “fig.” ibareleri, küçük harf ile ve parantez içinde verilmeli; fig. ibaresinin noktasından sonra bir tab boşluk bırakılmalı (fig. 3); ikiden fazla ardışık figür belirtiliyorsa iki rakam arasına boşluksuz kısa tire konulmalı (fig. 2-4). Ardışık değilse, sayılar arasına nokta ve bir tab boşluk bırakılmalıdır (fig. 2. 5).
d. Ayrıca bibliyografya ve kısaltmalar kısmında bir yazar, iki soyadı taşıyorsa soyadları arasında boşluk bırakmaksızın kısa tire kullanılmalıdır (Dentzer-

Feydy); bir makale birden fazla yazarlı ise her yazardan sonra bir boşluk, ardından uzun tire ve yine boşluktan sonra diğer yazarın soyadı gelmelidir (Hagel – Tomaschitz).

3. “Bibliyografya ve Kısaltmalar” bölümü makalenin sonunda yer almalı, dipnotlarda kullanılan kısaltmalar, burada açıklanmalıdır. Dipnotlarda kullanılan kaynaklar kısaltma olarak verilmeli, kısaltmalarda yazar soyadı, yayın tarihi, sayfa (ve varsa levha ya da resim) sıralamasına sadık kalınmalıdır. Sadece bir kez kullanılan yayınlar için bile aynı kurala uyulmalıdır.

Bibliyografya (kitaplar için):

Richter 1977 Richter, G., Greek Art, New York.

Bibliyografya (Makaleler için):

Corsten 1995 Corsten, Th., “Inschriften aus dem Museum von Denizli”, Ege Üniversitesi Arkeoloji Dergisi III, 215-224, lev. LIV-LVII.

Dipnot (kitaplar için)

Richter 1977, 162, res. 217.

Dipnot (Makaleler için)

Oppenheim 1973, 9, lev.1.

Diğer Kısaltmalar

age.	adı geçen eser
ay.	aynı yazar
vd.	ve devamı
yak.	yaklaşık
v.d.	ve diğerleri
y.dn.	yukarı dipnot
dn.	dipnot
a.dn.	aşağı dipnot
bk.	Bakınız

4. Tüm resim, çizim ve haritalar için sadece “fig.” kısaltması kullanılmalı ve figürlerin numaralandırılmasında süreklilik olmalıdır. (Levha, Resim, Çizim, Şekil, Harita ya da bir başka ifade veya kısaltma kesinlikle kullanılmamalıdır).
5. Word dökümanına gömülü olarak gönderilen figürler kullanılmamaktadır. Figürlerin mutlaka sayfada kullanılması gereken büyüklükte ve en az 300 pixel/inch çözünürlükte, photoshop tif veya jpeg formatında gönderilmesi

gerekmektedir. Adobe illustrator programında çalışılmış çizimler Adobe illustrator formatında da gönderilebilir. Farklı vektörel programlarda çalışılan çizimler photoshop formatına çevrilemiyorsa pdf olarak gönderilebilir. Bu formatların dışındaki formatlarda gönderilmiş figürler kabul edilmeyecektir.

6. Figürler CD'ye yüklenmelidir ve ayrıca figür düzenlemesi örneği (layout) PDF olarak yapılarak burada yer almalıdır.
7. Bir başka kaynaktan alıntı yapılan figürlerin sorumluluğu yazara aittir, bu sebeple kaynak belirtilmelidir.
8. Makale metninin sonunda figürler listesi yer almalıdır.
9. Metin yukarıda belirtilen formatlara uygun olmak kaydıyla 20 sayfayı geçmemelidir. Figürlerin toplamı 10 adet civarında olmalıdır.
10. Makaleler Türkçe, İngilizce veya Almanca yazılabilir. Türkçe yazılan makalelerde yaklaşık 500 kelimelik Türkçe ve İngilizce yada Almanca özet kesinlikle bulunmalıdır. İngilizce veya Almanca yazılan makalelerde ise en az 500 kelimelik Türkçe ve İngilizce veya Almanca özet bulunmalıdır. Makalenin her iki dilde de başlığı gönderilmelidir.
11. Özeti altında, Türkçe ve İngilizce veya Almanca olmak üzere altı anahtar kelime verilmelidir.
12. Metnin word ve pdf formatlarında kaydı ile figürlerin kopyalandığı iki adet CD (biri yedek) ile birlikte bir orijinal ve bir kopya olmak üzere metin ve figür çıktısı gönderilmelidir.
13. Makale içinde kullanılan özel fontlar da CD'ye yüklenerek yollanmalıdır.

MERSIN UNIVERSITY
‘RESEARCH CENTER OF CILICIAN ARCHAEOLOGY’
JOURNAL ‘OLBA’

Scope

Olba is printed once a year in May. Deadline for sending papers is November of each year.

The Journal ‘Olba’, being published since 1998 by the ‘Research Center of Cilician Archeology’ of the Mersin University (Turkey), includes original studies done on antropology, prehistory, protohistory, classical archaeology, classical philology (and ancient languages and cultures), ancient history, numismatics and early christian archeology of Asia Minor, the Mediterranean region and the Near East.

Publishing Principles

1. a. Articles should be written in Word programs.
b. The text should be written in 10 puntos; the abstract, footnotes, catalogue and bibliography in 9 puntos ‘Times New Roman’ (for PC and for Macintosh).
c. Footnotes should take place at the bottom of the page in continous numbering.
d. Titles within the article should be written in small letters and be marked as bold. Other choises (big letters, underline or italic) should not be used.
2. Punctuation (hyphen) Marks:
 - a. One space should be given after the comma in the sentence and after the dot at the end of the sentence.
 - b. The footnote numbering within the sentence in the text, should take place before the comma in the sentence or before the dot at the end of the sentence.
 - c. The indication fig.:
 - * It should be set in brackets and one space should be given after the dot (fig. 3);
 - * If many figures in sequence are to be indicated, a short hyphen without space between the beginning and last numbers should be placed (fig. 2-4); if these are not in sequence, a dot and space should be given between the numbers (fig. 2. 5).

d) In the bibliography and abbreviations, if the author has two family names, a short hyphen without leaving space should be used (Dentzer-Feydy); if the article is written by two or more authors, after each author a space, a long hyphen and again a space should be left before the family name of the next author (Hagel – Tomaschitz).

3. The ‘Bibliography’ and ‘Abbreviations’ should take part at the end of the article. The ‘Abbreviations’ used in the footnotes should be explained in the ‘Bibliography’ part. The bibliography used in the footnotes should take place as abbreviations and the following order within the abbreviations should be kept: Name of writer, year of publishment, page (and if used, number of the illustration). This rule should be applied even if a publishment is used only once.

Bibliography (for books):

Richter 1977 Richter, G., Greek Art, New York.

Bibliography (for articles):

Corsten 1995 Corsten, Th., “Inschriften aus dem Museum von Denizli”, Ege Üniversitesi Arkeoloji Dergisi III, 215-224, pl. LIV-LVII.

Footnotes (for books):

Richter 1977, 162, fig. 217.

Footnotes (for articles):

Oppenheim 1973, 9, pl.1.

Miscellaneous Abbreviations:

op. cit.	in the work already cited
idem	an author that has just been mentioned
ff	following pages
et al.	and others
n.	footnote
see	see
infra	see below
supra	see above

4. For all photographs, drawings and maps only the abbreviation ‘fig.’ should be used in continous numbering (remarks such as Plate, Picture, Drawing, Map or any other word or abbreviaton should not be used).

5. Figures, embedded in Word documents can not be used. Figures have to be in the length in which they will be used in the page, being at least 300 pixel/ inch, in photoshop tif or jpeg format. Drawings in adobe illustrator can be sent in this format. Drawings in other vectoral programs can be sent in pdf if they can't be converted to photoshop. Figures sent in other formats will not be accepted.
6. Figures should be loaded to a CD and a layout of them as PDF should also be undertaken.
7. Photographs, drawings or maps taken from other publications are in the responsibility of the writers; so the sources have to be mentioned.
8. A list of figures should take part at the end of the article.
9. The text should be within the remarked formats not more than 20 pages, the drawing and photographs 10 in number.
10. Papers may be written in Turkish, English or German. Papers written in Turkish must include an abstract of 500 words in Turkish and English or German. It will be appreciated if papers written in English or German would include a summary of 500 words in Turkish and in English or German. The title of the article should be sent in two languages.
11. Six keywords should be remarked, following the abstract in Turkish and English or German .
12. The text in word and pdf formats as well as the figures should be loaded in two different CD's; furthermore should be sent, twice the printed version of the text and figures.
13. Special fonts should be loaded to the CD.

DİYARBAKIR/AŞAĞI SALAT HÖYÜĞÜ İSKELETLERİ

Okşan BAŞOĞLU – Atakan AKÇAY
Pınar GÖZLÜK KIRMIZIOĞLU
Simge GÖKKOYUN – Tuğçe ŞENER*

ABSTRACT

The Skeletons of Diyarbakır/Aşağı Salat

In this article, the skeletons of Diyarbakır/Aşağı Salat belonging to the Late Uruk-Early Bronze Age Transition Period and Neo Assyrian Period are analyzed paleo-anthropologically as a sample work. The age and sex rates of Diyarbakır/Aşağı Salat society are determined by some identification methods. The Paleodemographic profile of the society is defined and compared with other ancient Anatolian populations. In the light of the pathological evidence of this research some information is provided about the general health condition of the society. Besides, the Diyarbakır/Aşağı Salat society is also evaluated in terms of variations (epi-genetic characteristics).

Keywords: Late Uruk-Early Bronze Age Transition Period, Neo-Assyrian Period, Diyarbakır/Aşağı Salat, Paleopathology, Anthropology, Paleodemography, Health, Epi-genetic characteristics.

ÖZET

Bir örnek inceleme olarak, Diyarbakır/Aşağı Salat Geç Uruk-Erken Tunç Çağı Geçiş Evresi ve Yeni Asur Dönemi'ne tarihlenen iskelet toplumu paleoantropolojik açıdan analiz edilmiştir. Toplumun, antropolojik yaş yöntemler kullanılarak yaş ve

* Doç. Dr. Okşan Başoğlu, Gazi Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü, Beşevler-Ankara. E.posta: oksanbasoglu@gmail.com

Dr. Atakan Akçay, Gazi Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü, Beşevler-Ankara.

Doç. Dr. Pınar Gözlük Kırmızıoğlu, Cumhuriyet Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Antropoloji Bölümü, Sivas.

Araş. Gör. Simge Gökkoçyun, Gazi Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü, Beşevler-Ankara.

Tuğçe Şener, Gazi Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü, Beşevler-Ankara.

Diyarbakır/Aşağı Salat Höyüğü kazısında bulunan insan iskeletlerini incelememize izin veren, Prof. Dr. S. Yücel Şenyurt'a teşekkür ederiz.

cinsiyet tayini yapılmış, paleodemografik profili belirlenerek, diğer eski Anadolu halklarıyla karşılaştırılmıştır. Bu çalışmada elde edilen patolojik bulgular ışığında toplumun genel sağlık durumu ile ilgili bilgilere ulaşılmıştır. Bunun yanı sıra iskelet toplum varyasyonlar (epi-genetik karakterler) açısından da değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Geç Uruk-Erken Tunç Çağı Geçiş Evresi, Yeni Asur dönemi, Diyarbakır/Aşağı Salat, Paleopatoloji, Antropoloji, Paleodemografi, Sağlık, Epi-genetik karakterler.

Giriş

Arkeoloji, geçmişini anlamak için sadece kültür mirasına sahip çıkmanın yetmediği, bunun yanı sıra tabiat varlıkları olarak adlandırılan insan-hayvan-bitki kalıntılarını da inceleyerek bilgi dağarcığını genişleten bir bilim dalıdır¹. Arkeolojinin bir amacı da insan ve kültürünün gelişim sürecini tanımlamaktır. İnsanın gelişim sürecinin anlaşılmasında eskiden yaşamış olan toplumların antropolojik olarak incelenmesi önemli ipuçları verir. İşte bu makale bu amaçla kaleme alınmış ve arkeolojinin bu alandaki sorularına yanıt vermeyi amaçlamıştır.

Bu çalışmaya konu olan insan iskeletleri, Diyarbakır ili, Bismil ilçesi sınırları içerisindeki Aşağı Salat Höyüğü 2009 ve 2010 yılı kurtarma kazılarında ele geçmiştir. Kazılar, Diyarbakır Müze Müdürlüğü'nün başkanlığı ve Gazi Üniversitesi Arkeoloji Bölümü Öğretim Üyesi Prof. Dr. S. Yücel Şenyurt'un bilimsel başkanlığı altında yürütülmüştür. Çalışmayı, Aşağı Salat Höyüğü kazısında açığa çıkarılmış 19 mezardan ele geçen toplam 19 birey üzerinde yapılan paleoantropolojik analizler oluşturmaktadır. Birey sayısı az olmakla birlikte ait olduğu dönem özellikle Geç Uruk-Erken Tunç Çağı geçiş dönemini yansıması açısından ve tamamlanmış bir kazı olduğundan bir bireyden bile elde edilen veriler oldukça önem taşımaktadır. Kronolojik sırasıyla Geç Uruk-Erken Tunç Çağı ve Yeni Asur Dönemi'ne tarihlenen mezar ve gömülerde, ölü gömme adetleri açısından bir bütünlük söz konusu değildir.

Yukarı Dicle Vadisi içerisinde Dicle Nehri'nin kıyısında yer alan yüzlerce höyükten birisi olan Aşağı Salat, özellikle Geç Uruk-Erken Tunç Çağı geçiş evresine tarihlenen mezarlık alanı ile öne çıkmaktadır. Bu çalışma içerisinde değerlendirmeye alınan insan iskeletler içerisinde mezarlık

¹ Özdoğan 2011, 134.

alanında tespit edilen örneklerin yanı sıra, yerleşim stratigrafisinin anlaşılmasına yönelik kazıların yürütüldüğü merkez kazı alanından ele geçmiş örnekler de yer almaktadır².

Materyal ve metod

Aşağı Salat Höyüğü'nde 2009 ve 2010 yılı kazı çalışmalarında açığa çıkarılan mezarlardan ele geçen iskeletler bu çalışmanın materyalini oluşturmaktadır. Kemikler laboratuvar ortamında temizlenmiş ve onarılmıştır. İskeletlerin cinsiyetleri, kemiklerin gösterdiği anatomik ayrıntılardan yararlanılarak makroskobik analizlerle belirlenmiştir. Bebek, çocuk yaşlarının belirlenmesinde dişlerin gelişim kronolojileri³ ve epifizlerin kaynaşma dereceleri⁴ kullanılmıştır. Erişkinlerde ise kafatası dikişlerinin kapanma dereceleri⁵, kaburgaların sternal uçları⁶, leğen kemiğinde görülen makroskobik değişim süreci⁷ ve kompleks yaşlandırma metotlarından⁸ yararlanılmıştır. Ancak, çeşitli nedenlerden kaynaklanan tahribatlar sebebiyle iskeletler iyi korunmamıştır. Bu nedenle, birçok bireyde yaş saptanamamıştır. İskelet kalıntılarının büyük oranda tahrip olması nedeniyle hata payını azaltmak için bireylerin ölüm yaşları bebek (0-2.5), çocuk (2.5-14), genç erişkin (15-24), erişkin (25-44) ve yaşlı (45 ve üzeri) olmak üzere geniş aralıklarla ele alınmıştır. Boy tahminleri uzun kemiklerin maksimum uzunluklarına göre yapılmıştır⁹. Paleopatolojik bulgularda Buikstra - Ubelaker ve Ortner tarafından önerilen kriterler esas alınmıştır¹⁰. Varyasyon analizleri ise Berry - Berry ve Brothwell'e göre değerlendirilmiştir¹¹. Ağız ve diş sağlığının belirlenmesinde topluluğu oluşturan bireylerin sürekli dişleri çürük, aşınma, abse, hypoplasia ve varyasyon açısından incelenmiştir. Aşınma derecelerinin belirlenmesinde ise Brothwell ve Boulville'nin dişlere uygulanan şemalarından yararlanılmıştır¹².

² Şenyurt 2002, 445.

³ Buikstra – Ubelaker 1994, 50 vd.

⁴ White - Folkens 1991, 391 vd.

⁵ Olivier 1969, 172 vd.

⁶ İşcan v.d. 1984, 1094; İşcan v.d. 1985, 863.

⁷ Krogman – İşcan 1986, 133; Buikstra – Ubelaker 1994, 15 vd., White – Folkens 1991, 375 vd.

⁸ WEA 1980, 518.

⁹ Pearson 1899, 169; Trotter – Gleser 1952, 463.

¹⁰ Buikstra – Ubelaker 1994, 108 vd.; Ortner 2003, 37 vd.

¹¹ Berry – Berry 1967, 361; Brothwell 1972, 90 vd.

¹² Brothwell 1972, 51; Boulville v.d. 1983, 89.

Bulgular

1.1. Geç Uruk-Erken Tunç Çağı Geçiş Evresi (MÖ 3200-3000)

Mezarlar

Aşağı Salat Geç Uruk-Erken Tunç Çağı geçiş evresine tarihlenen mezarlık alanındaki en yoğun mezar tipini taş kapaklı mezarlar oluşturmaktadır. Bu mezarlar, ana toprak içerisine açılmış mezar çukurunun üzerinin, kireçtaşından yassı blok taşlarla örtülmesi ile oluşturulmuştur. İkinci tip mezarlar ise taş sanduka mezar tipindedir. Bu tipe giren mezarlar ise, kireç taşı bloklardan oluşan taş sandukaların üzerinin yassı blok taşlarla örtülmesi ile oluşturulmuştur. Mezarlık alanındaki tüm mezarlar için, kapak taşlarının etrafının orta boyutlu toplama taşlarla çevrelenmesi ve mezar tabanlarının nehir çakılları ile döşenmiş olması ortak gömü adetleri olarak kabul edilebilir. Gömülerin tamamı hoker şeklinde olup, tamamı soyulmuş olan bu mezarlarda çoğunlukla iskelet ve buluntular dağıtılmış şekilde ele geçmiştir. Yerleşim alanında yapılan kazılarda tespit edilmiş olan bu döneme ait mezarlar ise basit toprak mezar tipine girmektedir. Ayrıca yerleşim alanı içerisinde intramural gömü geleneğinin örneği olarak bir adet çömlek mezar bulunmaktadır. Mezar tiplerinin dağılımı Tablo 1’de verilmiştir.

Mezar No	Mezar tipi	Cinsiyet	Yaş
M51	Taş kapaklı	Belirlenemedi	Erişkin
M53	Taş kapaklı	Kadın	Erişkin
M55	Taş kapaklı	Erkek	Erişkin
M56	Taş kapaklı	Kadın	Erişkin
M59	Taş kapaklı	Erkek	Erişkin
M62	Taş sanduka	Belirlenemedi	Erişkin
M71	Basit toprak mezar	Kadın	25-30
M72	Basit toprak mezar	Bebek	32 hafta perinatal
M73	Basit toprak mezar	Erkek	Erişkin
M74	Çömlek	Bebek	?

Tablo 1 Mezar Tiplerinin Dağılımı

Paleodemografik Analiz

Paleodemografi, demografik yöntemleri kullanarak eski toplumların nüfus yapısını ve dinamiğini inceler¹³. Eski insan topluluklarının arkeolojik

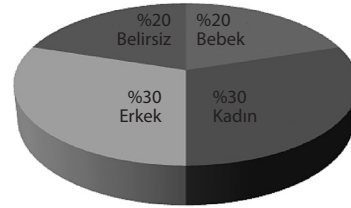
¹³ Acsadi – Nemeskeri 1970, 12 vd.

kazılar sonucu ele geçen iskeletlerinden yola çıkarak incelenen toplumun yaşadığı dönemdeki nüfus yapısı, yaşa ve cinsiyete göre ölüm oranları, bebek-çocuk ölüm oranları ve genel ölüm yaşı ortalaması belirlenerek o toplumun paleodemografik yapısı ortaya konulabilir¹⁴.

Bu amaçla Aşağı Salat Geç Uruk-Erken Tunç Çağı Geçiş Evresi toplumu paleodemografik açıdan incelenmiştir. Bu dönem tabakalarına ait mezarlardan ele geçen birey sayısı 10 olarak belirlenmiştir. Bu bireylerin 8'inde cinsiyet tayini yapılabilmiş; 3 tanesi kadın (% 30), 3 tanesi erkek (%30), 2 tanesi bebek (%20) olarak belirlenmiştir. 2 (%20) erişkin bireyin ise cinsiyeti belirlenememiştir (Tablo 2, Grafik 1).

Bireyler	N	%
Bebek	2	20
Kadın	3	30
Erkek	3	30
Belirsiz	2	20

Tablo 2 Aşağı Salat Geç Uruk-ETÇ Geçiş Evresi Topluluğunun Demografik Dağılımı



Grafik 1 Aşağı Salat Geç Uruk-ETÇ Geçiş Evresi Topluluğunun Demografik Dağılımı

Vücut Patolojileri

Paleopatolojik çalışmalardan elde edilen veriler geçmiş dönemde var olan hastalıklara ilişkin bilgi vermesinin yanı sıra o dönemde yaşamış insanların kültürleri, sağlık durumları, yaşam koşulları ve beslenmeleri hakkında yorumlar yapılmasına da olanak sağlamaktadır. Kemik ya da dişlerde hastalıkların yol açtığı tahribatlar oldukça spesifik türdendir. Örneğin tüberküloz gibi hastalıkların etkisi özellikle omurga, pelvis ve diz eklemlerinde gözlenebilir¹⁵. Hastalık izleri, cins ve yaş faktörleri ışığında değerlendirildiğinde eskiden yaşamış bir toplumun genel sağlık profili hakkında bilgi edinebiliriz. Bunun yanı sıra paleopatolojik incelemeler hastalıkların evriminin anlaşılması açısından da oldukça önemlidir¹⁶.

¹⁴ Sevim 1993, 5 vd.

¹⁵ Aufderheide – Rodriguez Martin 1998, 118.

¹⁶ Özbek 2007, 488.

Aşağı Salat iskeletleri, bireylerin sağlık durumlarının anlaşılabilmesi için paleopatolojik açıdan incelenmiştir. Bir kadın bireyde bel omurlarında vertebra disklerinin üst ve alt yüzeylerinin fıtıklaşması olarak tanımlanan schmorl nodülü tespit edilmiştir (fig. 1). Kadın bireylerin birinde de el parmak kemiklerinde eklem yüzeyinin bozulması şeklinde ortaya çıkan osteoartrit belirlenmiştir (fig. 2). Bu tür eklem hastalıklarının sebepleri hala tam olarak anlaşılammakla beraber hastalıkların oluşumunda enfeksiyon, beslenme bozuklukları, ağır çalışma koşulları, iklim şartları, yaş, artan vücut ağırlığı ve yanlış omurga hareketleri gibi çeşitli faktörler etkili olmaktadır¹⁷. Bunların dışında herhangi bir patolojik bulgu gözlenmemiştir. Bu durumun toplumun sağlıklı olduğu yönündeki bir yorumdan daha çok iskeletlerin korunma durumunun çok kötü olmasından kaynaklandığı şeklinde yorumlanması daha doğru olacaktır.

Vücut Varyasyonları

Non-metrik karakterler, iskelet çalışmalarında toplumların biyolojik açıdan yakınlığı veya farklılığını ortaya koymada önemli veri kaynaklarıdır. İnsan iskeleti üzerinde bulunan ve metrik olarak ifade edilemeyen bazı genetik karakterler mevcuttur. Varyasyon olarak adlandırılan bu karakterlerin genlerle kalıtsal olarak taşındığına inanılmaktadır¹⁸. Populasyon düzeyinde yapılacak varyasyon analizleri toplumların birbirlerine yakınlık derecelerini ya da başka bir deyişle biyolojik uzaklıklarını ortaya koyabilmektedir. Bazı varyasyonların belirli ırk tiplerinde daha sık rastlandığı görülmektedir. Bu da bize varyasyonların irksal karakter olarak kabul edilebileceğini göstermektedir¹⁹. Bu amaç doğrultusunda Aşağı Salat Geç Uruk-Erken Tunç Çağı Geçiş Evresi bireyelerine ait vücut kemikleri non-metrik karakterler açısından incelenmiştir. Bu incelemeler sonucu M 55 numaralı erişkin erkek bireye ait sol tibianın distal ucunda lateral ve medial tibial facet (çömelleme faseti) ve sol humerusta dirsek çıkıntısında coronoid çukuru ayıran ve septum içinde bulunan açıklık veya delik olarak tanımlanan foramen olecrani saptanmıştır (fig. 3. 4).

¹⁷ Özbeke 2007, 498 vd.; Ortner – Putschar 1985, 399 vd.

¹⁸ Berry – Berry 1967, 364 vd.; Bass 1995, 118 vd.

¹⁹ White – Folkens 2005, 53 vd., 403; Berry – Berry 1967, 364 vd.

Ağız ve Diş Sağlığı

Eski dönemlerde yaşamış topluluklara ait diş ve çenelerin paleopatolojik açıdan incelenmesi o toplumun yaşam biçimleri, beslenme alışkanlıkları, ağız ve diş sağlıkları, besin hazırlama şekilleri gibi birçok konuda bilgi vermektedir²⁰. Aşağı Salat Geç Uruk-Erken Tunç Çağı Geçiş Evresi bireyleri bu açıdan incelendiğinde çürük, diş taşı ve aşınma olgularının varlığı belirlenmiştir. Aşağı Salat Höyüğü insan iskeletleri iyi korunmadığından sadece tek bir bireyin mandibulası ele geçmiştir. Diğer bireylere ait mandibula ya da maxilla kemikleri ele geçmemekle birlikte bu bireylere ait dişler mevcuttur.

Toplam 22 diş incelenmiştir. İncelenen materyalde diş gruplarının dağılımına baktığımızda dişlerin % 4.54'ünü 1. kesiciler, % 4.54'ünü 2. kesiciler, % 4.54'ünü köpek dişleri, % 13.6'sını 1. küçük azı dişleri, % 22.7'sini 2. küçük azı dişleri, % 27.7'sini 1. büyük azı dişleri, % 13.6'sını 2. büyük azı dişleri ve % 9.09'unu 3. büyük azı dişleri oluşturmaktadır (Tablo 3). 22 dişte % 90.9 oranında çeşitli derecelerde aşınma tespit edilmiştir. En fazla aşınan diş grupları premolar ve molar dişlerdir. Premolar ve molar diş gruplarının diğer diş gruplarına göre daha fazla sayıda ele geçmiş olması, aşınma değerinin yüksek oranda bulunmasının etkilemiş olabileceği göz ardı edilmemelidir. Aşınan daimi dişler Boulville ve arkadaşlarının aşınma ölçeğine göre derecelendirildiğinde en fazla rastlanan aşınma 4 + düzeyindedir²¹. Aşınmanın ileri düzeyde olması, bireylerin rafine edilmiş yiyeceklerle beslenmiş olduğunu akla getirmektedir. Sonuçlar yakın dönemlerde yaşamış diğer Anadolu toplumlarıyla karşılaştırılmış ve benzerlikler ve farklılıklar ortaya konulmaya çalışılmıştır (Tablo 4).

Çürük oluşumu açısından baktığımızda 2 dişte çürük vardır (% 9). Beslenme koşulları, genetik yapı, çevre ve günlük aktiviteye bağlı olarak yapılan iş gibi faktörler diş çürüğünün oluşmasında etkilidir²². Kimi araştırmacılar dişlerde ileri derecede aşınmanın olduğu topluluklarda diş çürüğü oranının düşük olduğunu ileri sürmektedir²³.

²⁰ Özbek 2007, 521.

²¹ Boulville v.d. 1983, 89.

²² Hilson 1990, 44 vd.

²³ Maat – Van der Velde 1987, 281.

Aşağı Salat Geç Uruk-ETÇ Geçiş Evresi bireylerinin odontolojik analizi de bu görüşü desteklemektedir. Bunların yanı sıra, kesici ve köpek dişlerinde diş taşı belirlenmiştir. Kök varyasyonu dışında bir varyasyon olgusu ise görülmemiştir. Dişlerin korunma durumları ve hemen hemen hiçbir çene kemiğinin ele geçirilememesi nedeniyle diş kaybı, apse, alveol kaybı gibi oluşumlar hakkında bilgi elde edilememiştir.

Alt ve Üst Dişler	N	%
I1	1	% 4.54
I2	1	% 4.54
C	1	% 4.54
PM1	3	% 13.6
PM2	5	% 22.7
M1	6	% 27.7
M2	3	% 13.6

Tablo 3 Aşağı Salat Geç Uruk-ETÇ Geçiş Evresi Bireylerinde Diş Gruplarının Dağılımı

Yer	Dönem	Aşınma Dereceleri
Küçükhöyük	Erken Tunç	4
Hayazhöyük	Erken Tunç	1 ve 2
Salur	Erken Tunç	4
Panaztepe	MÖ. 2. bin	Orta ve İleri
Çavlum	Orta Tunç	4
Ağızören	Orta Tunç	4
Hakkari	Erken Demir	4
Karagündüz	Erken Demir	4
Altın-tepe	Urartu	2 ve 3
Aşağı Salat	Geç Uruk-ETÇ Geçiş Evresi	4+

Tablo 4: Aşağı Salat Geç Uruk-ETÇ Geçiş Evresi Bireylerinde Diş Aşınma Derecesinin Diğer Anadolu Toplumlarıyla Karşılaştırılması

1.2. Yeni Asur Dönemi (M. Ö. 9 - 7. yüzyıl)

Mezarlar

Aşağı Salat'da 2009 ve 2010 yılı kazı çalışmalarında, Merkez Kazı Alanı olarak tanımlanan açmalarda Yeni Asur Dönemine tarihlenen 3 mimari evre tespit edilmiştir. Söz konusu mimari evrelerin tahribatına uğramış olan Aşağı Salat Yeni Asur Dönemi mezarlarının tamamı basit toprak mezarlardan oluşmaktadır. Gömüler hoker veya yarı hoker şeklindedir. M 58 ve M 60 numaralı mezarlar dışında buluntu elde edilememiştir. Mezar tiplerinin dağılımı Tablo 5'de verilmiştir.

Mezar No	Mezar Tipi	Cinsiyet	Yaş
M 58	Basit toprak	Kadın	Erişkin
M60	Basit toprak	Bebek	18 ay
M 61	Basit toprak	Bebek	10 ay
M 64	Basit toprak	Bebek	7 ay
M 66	Basit toprak	Kadın	35-45
M 67	Basit toprak	Bebek	6 ay
M 68	Basit toprak	Erkek	Erişkin
M 69	Basit toprak	Bebek	1.5 ay
M 70	Basit toprak	Bebek	3 ay

Tablo 5 Mezar Tiplerinin Dağılımı

Paleodemografik Analiz

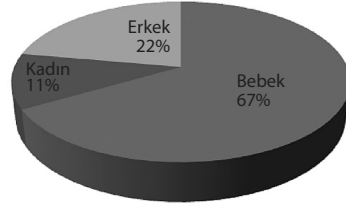
Yeni Asur Dönemi tabakasına ait mezarlardan ele geçen birey sayısı 9 olarak belirlenmiştir. Bu bireylerin üzerinde yapılan incelemeler sonucunda, iskeletlerin dağılımı 1 kadın (% 11.1), 2 erkek (% 22.2), 6 bebek (% 66.6) olarak belirlenmiştir (Tablo 6, Grafik 2). Burada dikkat çeken durum bebek ölümlerinin fazlalığıdır. Bebeklerin 5'i (% 83.3) bir yaşını doldurmadan yaşamlarını yitirmişlerdir. Bebek ve çocuk ölümleri toplumların gelişmişlik durumlarının, çevre koşullarının, sağlık ve beslenme şekillerinin bir göstergesi olarak görülmektedir. Prehistorik toplumlarda 10 yetişkine karşılık 5 ila 8 çocuk ölümünü gerçekleştirdiği ileri sürülmektedir²⁴. Söz konusu ölümler üzerinde biyolojik çevre (virüs, bakteri, parazit), fiziki çevre (hijyen, yeterli beslenme, yaşam koşulları), sosyal çevre (kültürel uygulamalar, anne sağlığı, ekonomik yapı) ve çocuğa ait özellikler olmak üzere dört faktör etkili olmaktadır²⁵. Bu faktörler toplumların gelişmişlik durumlarının bir göstergesi olarak ele alınabilir. Bu nedenle bebek ve çocuk ölümleri toplumların gelişmişlik dereceleri ve demografik yapısı hakkında önemli bir veri kaynağıdır.

²⁴ Acsadi – Nemeskeri 1970, 12 vd.

²⁵ Özcebe 2006, 325.

Bireyler	N	%
Bebek	6	66.6
Kadın	1	11.1
Erkek	2	22.2
Belirsiz	–	–

Tablo 6 Aşağı Salat Yeni Asur Dönemi Topuluğunun Demografik Dağılımı



Grafik 2 Yeni Asur Dönemi Demografik Dağılımı

Morfolojik Yapı

Bireylerin morfolojik yapılarının belirlenmesinde önemli göstergelerden birisi boy uzunludur. Uzun kemiklerin maksimum uzunluklarına göre hesaplanan ortalama boy uzunluğu, toplumların morfolojik yapısı hakkında bilgi vermektedir. Bu amaç doğrultusunda elimizde sağlam olarak bulunan M 66 numaralı kadın bireye ait uzun kemiklerin maksimum uzunlukları ölçülmüş ve boy uzunluğu elde edilmiştir. Ortalama boy uzunluğu Pearson'a göre: 146,4 cm, Trotter ve Glesser'e göre: 147,5 cm \pm 3.72 olarak hesaplanmıştır²⁶. Pearson formülüyle hesaplanan 146.4 cm'lik boy ve Trotter ve Glesser formülüyle hesaplanan 147.5 cm'lik boy Martinin boy sınıflamasına göre küçük kategorisine girmektedir (Tablo 7).

	Erkekler (cm.)	Kadınlar (cm.)
Cüce	130'dan az	
Çok küçük	130 - 149.9	121 - 139.9
Küçük	150 - 159.9	140 - 148.9
Orta-altı	160 - 163.9	149 - 152.9
Orta	164 - 166.9	153 - 155.9
Orta-üstü	167 - 169.9	156 - 159.9
Büyük	170 - 179.9	159 - 167.9
Cok-büyük	180 - 199.9	168 - 186.9
Dev	200 üzeri	187 üzeri

Tablo 7 R. Martin ve K. Saller'in Boy Sınıflaması²⁷

²⁶ Pearson 1899, 162; Trotter – Glesser 1952, 463.

²⁷ Martin – Saller 1957, 595.

Vücut Patolojileri

Geçmiş dönemlerde topluluklar birçok enfeksiyonel hastalıklarla karşı karşıya kalmışlardır. Her enfeksiyonel hastalık iskelet üzerinde iz bırakmaz. Ancak iz bırakan hastalıkların incelenmesi eski insan topluluklarının sağlık yapılarının belirlenmesi ve yaşadıkları çevreye uyum süreçlerinin anlaşılmasında önemli rol oynar.

Çoğunlukla kemik zarında gelişen enfeksiyonlar ilerledikçe kemik iliğine doğru yayılabilir²⁸. Enfeksiyonun yalnız dış tabakayı (periosteal) etkilediği durum, periostitis olarak bilinmektedir. Periostitis, enfeksiyonun yanı sıra travma sonucu da gelişebilir. Hatta bazı araştırmacılar periostitisi doğrudan fiziksel stres göstergesi olarak kabul etmektedirler²⁹. Bu durum lokalize olabileceği gibi M 66 numaralı kadın bireyde olduğu üzere birden fazla kemiği de sarabilir. Bireyin sağ tibiasında ve sağ fibulada periostitis mevcuttur (fig. 5). Her iki kemikte de periostitis kaynaklı şekil bozukluğu gözlenmiştir. Sol asetabulumda ise periostitis başlangıcına rastlanmıştır.

Kafatasında gelişen, porotic hyperostosis ve cribra orbitalia olarak bilinen lezyonlar aneminin ayırt edici özellikleri olarak bilinmektedir³⁰. M 66 numaralı kadın bireyde ve M 60 numaralı bebek kafatasında tespit edilen bu lezyonların oluşumu beslenme bozuklukları, bazı enfeksiyon ve metabolik hastalıklar sonucu edinilen anemiye bağlanmaktadır³¹ (fig. 6. 7). Bilindiği gibi kalıtsal olmayan aneminin en önemli nedenlerinden biri demir eksikliğidir. Porotic hyperostosis ve cribra orbitalia varlığı eski insan topluluklarının beslenme statüsünde önemli göstergelerden birisidir.

Osteofit, osteoartrit ve schmorl nodülü günlük yaşamdaki stres ya da enfeksiyonel rahatsızlıklar sonucunda oluşan lezyonlardır. Osteofit daha çok yaşlılarda görülen ve genellikle omurlarda dışarı doğru ekstra kemik büyümeleridir. M 68 numaralı erkek bireyin parmak kemiklerinde osteoartrit, M 66 numaralı kadın bireyde de bel omurlarında osteofit, ileri derecede schmorl nodülü ve vertebra gövdelerinde incelme tespit edilmiştir (fig. 8. 9).

Yapılan patolojik analiz sonucunda M 66 numaralı kadın bireyin sağlık durumunu ve yaşam koşullarının son derece kötü olduğu ortaya çıkmıştır.

²⁸ Larsen 1997, 77.

²⁹ Ortner 2003, 206.

³⁰ Stuart-Macadam 1992, 151.

³¹ Ortner 2003, 102. 363.

Vücut Varyasyonları

Varyasyon bulgusuna rastlanmamıştır. İskeletlerin korunma durumunun çok kötü olmasının yanı sıra materyal sayısının azlığı ve çoğunluğunun bebek iskeleti olması da bu durumda etkili olmuştur.

Ağız ve Diş Sağlığı

Yalnızca M 66 numaralı mezardan çıkarılan bireye ait olan mandibula üzerinde odontolojik inceleme yapılabilmektedir. Yapılan incelemede ante-mortem diş kayıpları olduğu belirlenmiştir (fig. 10). RI₁, RI₂, RC₁, LI₁, LI₂ mandibula üzerinde korunan dişler olarak saptanmıştır. Ayrıca mandibulanın sol tarafında M₁'in bulunduğu alveolde apse olduğu saptanmıştır (fig. 10). Ayrıca izole olarak ele geçen ve bireye ait olduğu tespit edilen LM³, RI₂, RC₁ dişlerinde ileri derecede aşınma olduğu gözlenmiştir. Aşınma derecesi 5'dir. LM³'ün buccal yüzeyinde çürük oluşumuna rastlanmıştır.

Sonuç

Aşağı Salat Höyüğü kurtarma kazısı sonucunda ele geçirilen iskelet kalıntıları kronolojik sırasıyla Geç Uruk-Erken Tunç Çağı Geçiş Evresi ve Yeni Asur Dönemi olmak üzere iki farklı döneme aittir. 19 birey üzerinde yapılan bu çalışma, incelenen bireylerin farklı dönemlere ait olması, sayısal azlıkları ve var olan iskeletlerin de çok parçalı olması antropolojik inceleme ve değerlendirmeyi zorlaştırırsa da ait oldukları dönemle ilgili bilgiler vermesi açısından gereklidir. Son derece az iskelet materyal bulduğumuz bu dönemleri yansıtan veriler hem arkeoloji, hem de antropoloji için oldukça önemlidir.

İskeletlerin kötü korunmuş olması bireylerin morfolojik yapıları hakkında sağlıklı bir değerlendirme yapmaya izin vermemiştir. Gömü sonrası koşullardan kaynaklanan deformasyonlar nedeniyle kafataslarından ve vücut kemiklerinden ölçü almak mümkün olmamıştır. Yalnızca Yeni Asur Dönemi'ne ait M 66 numaralı kadın bireyden boy uzunluğu elde edilebilmiştir.

İskelet kalıntılarının büyük oranda tahrip olması nedeniyle hata payını azaltmak için bireylerin ölüm yaşları bebek (0-2.5), çocuk (2.5-14), genç erişkin (15-24), erişkin (25-44) ve yaşlı (45 ve üzeri) olmak üzere geniş aralıklarla ele alınmıştır. Geç Uruk-Erken Tunç Çağı Geçiş Evresi'ne ait mezarlardan ele geçen iskeletlerden 3 tanesi kadın (% 30), 3 tanesi erkek

(%30), 2 tanesi bebek (%20) olduğu belirlenmiştir. 2 (%20) erişkin bireyin ise cinsiyeti belirlenmemiştir. Yeni Asur Dönemi tabakasına ait mezarlardan ele geçen iskeletlerden 1 tanesi kadın (% 30), 2 tanesi erkek (%30), 6 tanesi bebek (%20) olarak belirlenmiştir. Burada dikkat çeken durum bebek ölümlerinin fazlalığıdır. Bir yaşını doldurmadan yaşamlarını yitiren bebeklerin oranı % 83.3'tür. Bebek ve çocuk ölümleri toplumların gelişmişlik durumlarının, çevre koşullarının, sağlık ve beslenme şekillerinin bir göstergesi olarak görülmektedir³². Tüm eski Anadolu toplumlarının genel özelliği olan bu yüksek oranlar yetersiz ve kötü beslenme, sağlık koşullarının iyi olmaması, enfeksiyonel hastalıkların etkili olmasıyla açıklanabilir. Ancak birey sayısının az oluşu sağlıklı bir yorum yapmayı engellemektedir.

Eski insan topluluklarının üzerinde paleopatolojik analizler yaparken güçlüklerle karşılaşmaktadır. Bir toplumun sağlık profilini belirlemede önemli rol oynayan bebek- çocuk iskeletlerinin az sayıda olması, buluntu azlığı ve kötü korunmuş olması bu güçlükler içindedir. Aşağı Salat iskeletleri için de bu durum söz konusudur. Aşağı Salat Geç Uruk-ETÇ Geçiş Evresi bireylerinden bir kadın bireyin parmak kemiklerinde fiziksel stres ya da enfeksiyonel rahatsızlıklar sonucunda oluşan eklem hastalıklarından olan osteoartrit, diğer bir kadın bireyin bel omurunda yine bir eklem hastalığı olan schmorl nodülü gözlenmiştir. Aşağı Salat Yeni Asur Dönemi bireylerinden bir erkek bireyin ise parmak kemiklerinde osteoartrit olduğu görülmüştür. Patolojik incelemelerde çok fazla sağlık sorunları olmadığı gözlemlenen bu toplumda osteoartrit ve schmorl nodülünün görülmesi, bu toplumun günlük aktivitelerde ağırlık ve güce bağlı işler yaptığının bir göstergesi olabilir³³. Toplumun bir tarım toplumu olması ve tarlada ya da ağır işlerde çalışmış olabilecekleri göz önünde bulundurulduğunda bu koşulların da osteoartrit ve schmorl nodülü oluşması üzerinde etkisi olduğu düşünülebilir. Bir kadın ve bir bebek kafatasında çevresel faktörlerle ilişkili edinimsel anemi kaynaklı porotic hyperostosis ve cribra orbitalia belirlenmiştir³⁴. Yine aynı kadın bireyin tibia ve fibulasında enfeksiyon ya da travma kaynaklı periostitis belirlenmiştir. Bu kadın bireyin bel omurlarının hepsinde schmorl nodülü ve yine bir eklem rahatsızlığı olan osteofit tespit edilmiştir. Bu bireyin sağlık durumunun ve yaşam koşullarının son derece kötü olduğunu söyleyebiliriz.

³² Erdal 2000a, 5.

³³ Özbek 2007, 498 vd.; Ortner – Putschar 1985, 399 vd.

³⁴ Stuart-Macadam 1992, 151.

Aşağı Salat Geç Uruk-ETÇ Geçiş Evresi bireyleri odontolojik açıdan incelendiğinde dişlerde çeşitli derecelerde aşınma tespit edilmiştir. En fazla aşınan diş grupları premolar ve molar dişlerdir. Aşınma genelde 4 + düzeyindedir. Aşınmanın tüm topluluk için ileri düzeyde olması, topluluğun rafine edilmemiş yiyeceklerle beslenmiş olduğunu akla getirmektedir³⁵. Çürük oluşumu açısından baktığımızda 2 dişte çürük saptanmıştır (% 9). Bunların yanı sıra, kesici ve köpek dişlerinde diş taşı belirlenmiştir. Kök varyasyonu dışında bir varyasyon olgusu görülmemiştir. Dişlerin korunma durumları ve hemen hemen hiçbir çene kemiğinin ele geçirilememesi nedeniyle diş kaybı, apse, alveol kaybı gibi oluşumlar hakkında bilgi elde edilememiştir. Aşağı Salat Yeni Asur Dönemi bireylerinden ise yalnızca M 66 numaralı mezardan çıkarılan bireye ait olan mandibula üzerinde odontolojik inceleme yapılabilmektedir. Yapılan incelemede antemortem diş kayıpları olduğu belirlenmiştir. Ayrıca molar dişte çürük, alveolde apse, dişlerde 5 derecesinde aşınma olduğu gözlenmiştir.

Aşağı Salat Höyüğü kurtarma kazısı kapsamında ele geçen bireylerin değerlendirilmesinin yapıldığı bu çalışmada her iki topluluğa ait birey sayılarının azlığı nedeniyle antropolojik analizin istatistiksel değerler olarak toplumun genelini yansıtmada yetersiz kaldığını söyleyebiliriz. Fakat bunun yanı sıra inceleme sonucu yukarıda da değinildiği gibi değerli tanımsal sonuçlar ve saptamalara ulaşılmıştır. Kazı çalışmaları sonuçlandırıldığından topluluğa eklenecek yeni iskeletler olamayacağı için ve Anadolu genelinde özellikle de Geç Uruk Geçiş evresine ait çok sayıda iskelet materyalin olmamasından dolayı gerektiğinde bir iskeletin analizi bile önemli bilgiler vermektedir. Esasen, var olan veri ve materyaller üzerinde bir değerlendirmeye gidebilmek bilimsel çalışmanın başlıca kriterlerinden biridir.

³⁵ Erdal 2000b, 45.

Bibliyografya ve Kısaltmalar

- Acsadi – Nemeskeri 1970 Acsadi, G.Y. – J. Nemeskeri, History of Human Life Span and Mortality, Budapeşte.
- Açikkol 2000 Açikkol, A., Küçük Höyük Eski Tunç Çağı İnsanlarının Paleoantropolojik Açından İncelenmesi (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara.
- Aufderheid – Rodrigez Martin 1998 Aufderheide, A.C. – C. Rodrigez Martin, The Cambridge Encyclopedia of Human Paleopathology, Cambridge.
- Bass 1995 Bass, W.M., Human Osteology: A Laboratory and Field Manual, Colombia Special Publication No: 2, Missouri Archaeological Society.
- Berry – Berry 1967 Berry, A.C. – R.J. Berry, “Epigenetic Variation in the Human Cranium”, J. Anat. 10 - 2, 361-379.
- Bouville – Constance – Newell 1983 Bourville, C. – T. S. Constance Westermann – R.R. Newell, Les Restes Humains Mesolithiques de l’Abri Corbille, Istres(Bouches du Rhone. Bulletins et Memoires de la Societe d’Anthropologie de Paris 13, 89-110.
- Brothwell 1972 Brothwell, D., Digging up Bones, London, BAS Printers Ltd, Great Britain.
- Buikstra – Ubelaker 1994 Buikstra, J.E. – D.H. Ubelaker, Standarts for Data Collection from Human Skeletal Remains. Arkansas Archaeological Survey Research Series No. 44, Fayetteville, Arkansas.
- Erdal 2000a Erdal, Y.S., “Eski Anadolu Toplumlarında Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları”, Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi 43, 5-19.
- Erdal 2000b Erdal, Y.S., “Antandros İnsanlarında Ağız Sağlığı”, Türk Arkeoloji ve Etnografya Dergisi 1, 45-55.
- Erkman v.d 2008 Erkman, A.C. – N. Şimşek – A. Çırak – S. Karaöz Arıhan, “Karagündüz Erken Demir Çağı Toplumunda Ağız ve Diş Sağlığı”, Arkeometri Sonuçları Toplantısı 23, 141-156.
- Gözlük v.d. 2003 Gözlük, P. – H. Yılmaz – A. Yiğit – A. Açikkol – A. Sevim, “Hakkari Erken Demir Çağı İskeletlerinin Paleoantropolojik Açından İncelenmesi”, Arkeometri Sonuçları Toplantısı 18, 31-40.
- Güleç – Duyar 1998 Güleç E. – İ. Duyar, “Panaztepe M.Ö. 2. Bin ve Roma Dönemi İskeletlerinin Antropolojik Analizi”, Antropoloji 13, 179-206.
- Hilson 1990 Hilson, S., Teeth, New York.
- İşcan v.d. 1984 İşcan, M.Y. – S.R. Loth – R.K. Wright, “Age Estimation From The Rib by Phase Analysis: White Males.”, Journal of Forensic Science 29, 1094-1104.
- İşcan v.d. 1985 İşcan, M.Y. – S.R. Loth – R.K. Wright, “Age Estimation From The Rib by Phase Analysis: White Females”, Journal of Forensic Science 30, 863.
- Krogman – İşcan 1986 Krogman, W.M. – M.Y. İşcan, The Human Skeleton İn Forensic Medicine, İllinois.
- Larsen 1997 Larsen, C.S., Bioarchaeology: Interpreting Behavior from the Human Skeleton, United Kindom.

- Maat – Van der Velde 1987
Maat, G.J.R. – A. Van der Velde, The Caries-Attrition Competition, *International Journal of Anthropology* 2: 4, 281-292.
- Martin – Saller 1957
Martin, R. – K. Saller, *Lehrbuch der Anthropologie*, Band I, Stuttgart.
- Olivier 1969
Olivier, G., *Practical Anthropology*, Charles C. Thomas Publisher, Illinois.
- Ortner – Putschar 1985
Ortner, D.J. – G.J. Putschar, *Identification of Pathological Conditions in Human Skeletal Remains*, Washington.
- Ortner 2003
Ortner, D.J., *Identification of Pathological Conditions in Human Skeletal Remains*, Londra.
- Özbek 1984
Özbek, M., “Etude Anthropologique des Restes Humaines de Hayaz Höyük”, *Anatolica*, 11, 155-168.
- Özbek 2007
Özbek, M., *Dünden Bugüne İnsan*, İmge Kitapevi Yayınları, Ankara.
- Özcebe 2006
Özcebe, H., “Çocukluk Dönemleri ve Çocuk Sağlığının Değerlendirilmesi”, *Halk Sağlığı: Temel Bilgiler* (ed. Ç. Güler – L. Akın), 325-335, Ankara.
- Özdoğan 2011
Özdoğan, M., “50 Soruda Arkeoloji”, *Bilim ve Gelecek Kitaplığı* 21, 134-150.
- Pearson 1899
Pearson, K., “Mathematical Contribution on the Theory of Evolution on the Reconstructions of the Stature of Prehistoric Races”, *Philosophical Transaction of the Royal Society* 192, 169-224, London.
- Sevim 1993
Sevim, A., *Elazığ/Tepecik Ortaçağ İskeletlerinin Paleodemografik Açından Değerlendirilmesi* (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara.
- Sevim v.d. 2005
Sevim, A. – H. Yılmaz – A. Açıkkol, “Çavlum İskeletlerinin Paleantropolojik Analizi”, *I. Uluslararası Dünden Bugüne Eskişehir Sempozyum – Siyasal, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Yapı*, 337-355.
- Stuart-Macadam 1992
Stuart-Macadam, P.L., “Anemia in Past Human Populations”, *Diet, Demography and Disease: Changing Perspectives on Anemia* (ed. P. Stuart-Macadam – S. Kent). 151-170, New York,
- Şenyurt 2002
Şenyurt, S. Y., “İlisu Barajı-Aşağı Salat 2000 Yılı Kazısı”, *KST* 26-2, 445-453.
- Trotter – Gleser 1952
Trotter, G. – Gleser, G. S., “Estimation of Stature from Long Bones of American Whites and Negroes”, *American Journal of Physical Anthropology* 10, 463-514.
- White – Folkens 1991
White, T. – P.A. Folkens, *Human Osteology* (first edition), California.
- White – Folkens 2005
White, T. – P.A. Folkens, *The Human bone Manual*, California.
- WEA 1980
Workshop of European Anthropologist., “Recommendations for Age and Sex Diagnoses of Skeletons”, *Journal of Human Evolution* 9: 7, 518-549.
- Yılmaz – Açıkkol 2003
Yılmaz, H. – A. Açıkkol, “Kütahya Ağızören İskeletlerine Ait Dişlerin İncelenmesi”, *Antropoloji* 17, 71-108.
- Yiğit v.d. 2005
Yiğit, A. – P. Gözlük – A.C. Erkman – A. Çırak – N. Şimşek, “Altın-tepe Urartu İskeletlerinin Paleantropolojik Açından Değerlendirilmesi”, *Arkeometri Sonuçları Toplantısı* 20, 79-90.
- Yiğit v.d. 2010
Yiğit, A. – P. Gözlük Kırmızıoğlu – R. İbiş – A. Sevim Erol, “Çankırı Salur Erken Tunç Dönemi İnsanları”, *Arkeometri Sonuçları Toplantısı* 26, 273-291.

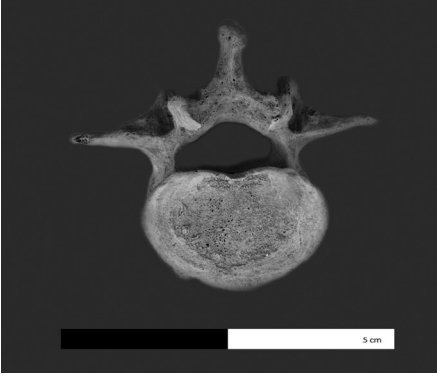


Fig. 1 Vertebrada Schmorl Nodülü.



Fig. 2 Parmak Kemiğinde Osteoartrit.



Fig. 3 Lateral ve Medial Tibial Facet.



Fig. 4 Foramen Olecrani.



Fig. 5 Tibia ve Fibulada Periostitis.

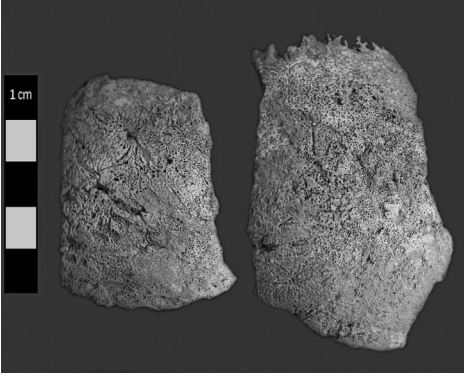


Fig. 6 Porotic Hyperostosis.

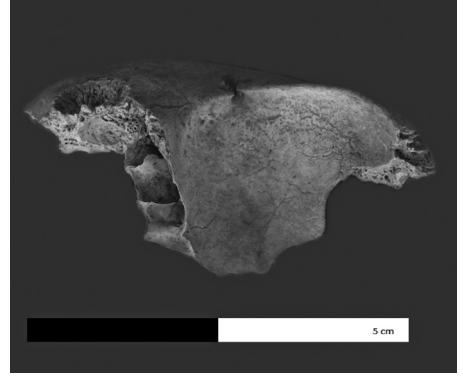


Fig. 7 Cribrra Orbitalia.



Fig. 8 Lumbar Vertebra da Schmorl Nodülü.



Fig. 9 Lumbar Vertebra da Osteofit ve Vertebra Gövdesinde İncelme.



Fig. 10 Antemortem Diş Kayıpları ve Alveolde Apse.